

# Marinko, Gienadij I.

---

## "S wiekom narawnie", E. A. Łazariewicz, Moskwa 1984 : [recenzja]

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 31/1, 237-240

---

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wkłady poszczególnych uczonych w rozwiązanie problemu fotonów oraz wnioski Autora, mające często charakter historyczno-metodologiczny.

Zawartość książki Wialcewa jest w rzeczywistości znacznie bogatsza, niż przedstawiona w recenzji, której ramy nie pozwoliły na poruszenie wielu wątków omawianych przez Autora. Warto, aby książką tą zainteresowali się historycy fizyki, metodolodzy oraz naukowcy. Jest ona tak wartościowa, że zasługuje, naszym zdaniem, na przykład.

Adam Pawlak  
(Gdańsk)

E. A. Łazariewicz: *S wiekom narawnie*. Moskwa 1984 384 ss.

Pierwsze wydawnictwa popularnonaukowe w Rosji pojawiły się w pierwszej ćwierci XVIII w. Były to tłumaczenia książek o charakterze przeglądowym, z reguły opracowane z uwzględnieniem specyficznych cech czytelnika, osiągnięć nauki rosyjskiej i najlepszych tradycji rosyjskiej książki rękopiśmiennej. Według opinii dr n. filol. E. A. Łazariewicz, historię rosyjskiej literatury popularyzatorskiej, poświęconej nauce, zapoczątkowało wydanie w 1710 r. w Moskwie dzieła zatytułowanego *Gieografija, ili Kratkoje ziemnogo kruga opisanije*. Pojawienie się tego typu książek było spowodowane nowymi warunkami społeczno-ekonomicznymi, które sprzyjały rozpowszechnianiu się tych wydawnictw. W miarę skupiania rodzimiego potencjału naukowego i gromadzenia wiedzy o Rosji oryginalne utwory poświęcone nauce wypierają dzieła przekładowe.

Książka E. A. Łazariewicz stanowi gruntowne studium uogólniające całe bogate doświadczenie popularyzacji wiedzy naukowej w Rosji. Na kartkach książki rozwija się przed czytelnikiem szeroka panorama ewolucji wydawnictw popularyzatorskich — książek, czasopism i gazet — w ciągu 250 lat historii Rosji. Od razu na wstępie trzeba podkreślić, że autorka rozpatruje rozwój literatury popularyzatorskiej o nauce w ścisłym związku z konkretnymi warunkami społeczno-ekonomicznymi i kulturalnymi, z prawidłowościami rozwoju samej nauki. Właśnie dlatego autorka objęła analizą politykę, gospodarkę, kulturę, psychologię społeczną i pedagogiczną, lingwistykę itd.

Monografia E. A. Łazariewicz zawiera analizę zakrojonej na szeroką skalę i mającej bardzo wielkie znaczenie działalności uczonych z Akademii Nauk i ośrodków uniwersyteckich Rosji. Autorka przytacza wiele źródeł, po raz pierwszy określa autorstwo poszczególnych wydawnictw i publikacji, oddaje sprawiedliwość wszechstronnej i wielopłaszczyznowej działalności wielu wydawców i redaktorów czasopism. Obok powszechnie znanych nazwisk i dzieł prezentuje czytelnikowi nazwiska i dzieła zapomniane lub na wpół zapomniane (uczonych, publicystów, pisarzy i działaczy społecznych).

Wykorzystując metodę historyczno-systemową autorka pokazuje ogromną rolę społeczną literatury o nauce. Jednocześnie formułuje ważną myśl, iż szczytowe osiągnięcia w zakresie popularyzacji nauki „przypadają na okresy przebudowy sposobu produkcji i najbardziej intensywnego rewolucyjnego ruchu, niosące ze sobą demokratyzację, rozszerzenie systemu nauczania i wejście na arenę klasy bardzo postępowej (na przykład epoka reform Piotra I, lata sześćdziesiąte XIX w.)” (s. 4). Etapy rozwoju ruchu wyzwolenczego w znacznym stopniu uwarunkowały zarówno skalę popularyzacji na każdym etapie historycznym, jak i strukturę samej książki. Rozdział pierwszy poświęcony jest okresowi powstawania i formowania się popularyzacji nauki (początek XVIII w. — pierwsza ćwierć XIX w.), drugi — jej znaczenia jako ważnego środka w oświacie (lata 1825—1861), trzeci — jej roli w kształtowaniu świadomości ludu (lata 1861—1895). W rozdziale czwartym autorka

rozpatruje zagadnienia popularyzacji wiedzy w proletariackim okresie ruchu wyzwolenczego w Rosji (lata 1895—1917) oraz rolę, jaką odegrał W. I. Lenin w organizacji propagandy w ZSRR. Rozdział piąty omawia obecny stan popularyzacji oraz problemy jej teorii.

Początki działalności literackiej, poświęconej nauce i rozpowszechnianiu wiedzy w ogóle, autorka odnosi już do końca XVII w. W początkowych latach swego istnienia, w XVIII stuleciu, Akademia Nauk, będąc jedynym wydawcą literatury popularnonaukowej, wydawała kalendarze, książki, czasopisma i gazety. Wbrew powszechnie przyjętemu pogładowi proces formowania się piśmiennictwa popularnonaukowego jako typu literatury przebiegał bez opóźnienia równoległe z procesem powstawania innych jej typów — podręczników, literatury informacyjnej czy naukowej. Na przykład, w tym samym czasie ukazywały się wydawnictwa naukowe — „Kommientarii Akadiemii nauk”, informacyjne — „Topograficzeskije izwiestija” i popularnonaukowe — „Primieczanija k Wiedomostiam”, a następnie „Jeżemiesiacznyje soczinienija”. Historia popularyzacji nauki w Rosji charakteryzujące się tym, że u jej źródeł stali — a następnie mieli decydujący wpływ na jej dalszy rozwój — przodujący myśliciele epoki: A. Kantemir, N. W. Łomonosow, N. I. Nowikow. Typowe dla pierwszych dzieł popularno-naukowych, zarówno przekładowych, jak i rodzimych, było podejście globalne, ukierunkowane na kształtowanie światopoglądu, dążenie do naświetlania rzeczywistości naukowych problemów. Osiemnastowieczne publikacje wyróżniały się tym że były skierowane do szerokiego jak na owe czasy kręgu odbiorców — „ludzi wszelkiego stanu”, zaś ich autorzy dążyli do tego, by były one zrozumiałe dla tej grupy odbiorców. W pierwszej ćwierci XIX w., w okresie narastania walki z ustrojem feudalno-pańszczyźnianym, hamującym rozwój kraju, w warunkach rozszerzenia działalności wydawniczej, popularyzacja nauki wchodziła w skład programu oświeceniowego przodującej części społeczeństwa. Jednakże mimo ogromnych wysiłków literatura popularno-naukowa nie stała się i w warunkach obszarniczo-szlacheckiej Rosji nie mogła stać się, środkiem służącym oświacie całego ludu: przeszkodą na jej drodze był niski poziom i stanowy charakter nauczania w kraju oraz ograniczenia, zakazy i prześladowania ze strony rosyjskich samowładców i cerkwi.

Epoka bezpośrednio poprzedzająca zniesienie prawa pańszczyźnianego (lata 1825—1860) była w historii popularyzacji nauki okresem znaczącym. W tym czasie, w warunkach panującej reakcji, wydawnictwa popularno-naukowe stają się głównym środkiem szerzącym oświatę w społeczeństwie, którego najlepsi przedstawiciele coraz lepiej uświadamiają sobie, iż nauka jest koniecznie potrzebna każdemu wykształconemu człowiekowi. Wzrost zainteresowania osiągnięciami nauki wywołuje wyraźne powiększenie się liczby tego typu książek. Popularne stają się obszernie, często wielotomowe dzieła o charakterze przeglądowym i encyklopedycznym, przeznaczone dla szerokiego kręgu czytelników. Cele oświatowe określają program czołowych czasopism popularno-naukowych, wśród których przeważają wydawnictwa o charakterze uniwersalnym i wielotematycznym („Żurnał obszczepoleznych zwiedienij”, „Wiestnik jestiestwiennych nauk”, „Żywopisnoje obozrienije”). Coraz szersza staje się problematyka działów naukowych o czołowych czasopismach literackich. Zgodnie z zainteresowaniami czytelników wszystkie wydawnictwa periodyczne tej epoki, w tym również gazety, czasopisma literackie i resortowe posiadają jeden lub kilka działów poświęconych problematyce naukowej. Jednak bynajmniej nie wszystkie zamieszczone w nich publikacje można uznać za popularyzację nauki. Autorka kreśli obraz zacieklej walki uczonych i pisarzy — krzewicieli oświaty z reakcyjnymi poglądami oficjalnymi. Duży wkład do analizy roli popularyzacji nauki wnieśli A. I. Hercen, W. G. Bieliński, N. G. Czernyszewski, N. A. Dobrolubow i D. I. Pisariew, którzy stworzyli podstawy analizy i oceny dzieł popularyzatorskich. Walka ta nabrała szczególnej ostrości w latach 1861—

1895, gdy prasa reakcyjna usiłowała odwrócić uwagę czytelnika od konieczności obiektywnego poznania świata i zwrócić ją ku panującym doktrynom o boskim pochodzeniu wszystkiego, co istnieje. Ogromne zasługi w zakresie popularyzacji nauki w tym okresie położyli również tacy uczeni rosyjscy, jak A. O. Kowalewski, I. I. Miecznikow, K. A. Timiriaziew, I. M. Sieczenow, D. I. Mendelejew. Ważny wkład w dzieło popularyzacji nauki wniosła także J. N. Wodowozowa — pierwsza kobieta, zawodowo zajmująca się popularyzacją nauki.

W końcowym etapie przedrewolucyjnej historii Rosji (lata 1895—1917) literatura popularno-naukowa występuje wprost jako „narzędzie walki klasowej” (W. I. Lenin). Popularyzacja nauki służyła rozwojowi świadomości klasowej proletariatu, przyczyniając się do kształtowania materialistycznego światopoglądu ludzi pracy, rozwoju krytycznego i aktywnego podejścia do rzeczywistości. W tym czasie ogromne znaczenie miała uświadamiająca działalność N. A. Rubakina i M. Gorkiego. Wiele klasycznych prac popularyzatorskich, skierowanych bezpośrednio do ludu napisał i opublikował w tym okresie W. I. Lenin. W warunkach przygotowywania decydującego uderzenia, mającego za cel obalenie samowładztwa, prowadząc działalność w zakresie wychowania i organizowania mas W. I. Lenin zwrócił uwagę na popularyzację nauki jako na środek służący krzewieniu świadomości robotników i chłopów, jako na oręż walki klasowej. W. I. Lenin ujawnił nowy, wciąż rosnący wpływ nauki na życie społeczeństwa i antyhumanitarne wykorzystywanie jej wyników w okresie imperializmu. Dowiódł, że tylko socjalizm może stworzyć warunki nieograniczonego rozwoju nauki i techniki i oddać je w służbę ludu, że na naukowej podstawie zostanie stworzona produkcja wyższego typu, niezbędna w społeczeństwie komunistycznym. Lenin wielokrotnie podkreślał znaczenie popularyzacji w kształtowaniu światopoglądu, wysoko oceniał materialistyczne tradycje rodzimej popularyzacji i rękomię ich rozwoju dostrzegał w sojuszu filozofów i przyrodników. Lenin ukazał polityczne znaczenie popularyzacji nauki, jej związek z życiem kraju, zależność jej głównych kierunków od zadań rozstrzyganych na określonym etapie budownictwa komunistycznego. Działalność W. I. Lenina, oparta na najlepszych tradycjach rozpowszechniania wiedzy w Rosji, jest końcowym etapem przedrewolucyjnego okresu popularyzacji nauki. Autorka szczegółowo i głęboko przeanalizowała poglądy W. I. Lenina na rolę nauki, na możliwości stojące przed literaturą popularyzatorską w warunkach zwycięskiego socjalizmu.

W ZSRR ukształtował się rozgałęziony system propagowania nauki, uwzględniający zainteresowania różnych społecznych i wiekowych grup ludności. Radzieckiego człowieka cechuje dążenie do pogłębiania swej wiedzy, do opanowania najnowszych osiągnięć nauki i techniki. Propagowanie wiedzy naukowej wśród całej ludności jest w ZSRR przedmiotem troski wielu organizacji społecznych i zawodowych. W ostatnim okresie aktywnie zajmowała się tymi problemami Rada Koordynacyjna przy Prezydium Akademii Nauk ZSRR i Państwowy Komitet do Spraw Nauki i Techniki ZSRR, a także Wszeczwiązkowe Stowarzyszenie „Wiedza”, Społeczna Rada do Spraw Perspektywicznego Planowania i Koordynacji Wydawania Literatury Popularno-Naukowej, Związek Dziennikarzy ZSRR, oraz Wszeczwiązkowe Stowarzyszenie Miłośników Książki. Coraz większy wkład do popularyzacji nauki i techniki wnoszą środki masowej informacji i propagandy, różnicując ją w zależności od właściwości odbiorców i specyfiki przekazywanych treści. Na obecnym etapie propaganda nauki, skierowana do każdego obywatela radzieckiego, do całego radzieckiego narodu, przyczynia się do stworzenia pierwszej w świecie cywilizacji komunistycznej.

Analiza dziejów popularyzacji nauki w Rosji umożliwiła określenie jej głównych prawidłowości mówiących, że: a) skalę i treść popularyzacji nauki określają warunki społeczno-ekonomiczne danego okresu; b) w toku rozwoju społecznego po-

popularyzacja nauki ciągle rozszerza swoje granice; c) w wyniku określonego ukierunkowania i przeznaczenia dla określonych grup czytelników popularyzacja nauki znajduje się w rękach postępowych przedstawicieli społeczeństwa i z tej przyczyny stanowi odbicie współczesnego jej poziomu nauki oraz przodujących metod badania naukowego (s. 330).

Analiza historii i obecnego stanu popularyzacji nauki oraz jej prawidłowości wskazuje, że od chwili swych narodzin popularyzacja nauki w Rosji spełniała funkcje informacyjne, światopoglądowe i praktyczne, które w różnych okresach! zyskiwały swoisty wyraz i przejawiały się w różnym stopniu. Jej dalszy rozwój będzie związany z pogłębieniem badań nad jej funkcjami, z postępującym jej różnicowaniem w zależności od odbiorcy, ze ściślejszą koordynacją działalności różnych środków masowej informacji i propagandy i z doskonaleniem techniki tychże środków, z poszukiwaniami najbardziej efektywnych sposobów zwiększania zainteresowania czytelników problemami nauki, z pokonywaniem braków w organizacji i treści działalności popularyzatorskiej (s. 333).

Wysoko oceniając treść tego fundamentalnego dzieła z zakresu popularyzacji nauki w Rosji pragnę jednocześnie podkreślić wysoki pod każdym względem poziom publikacji, rzadko spotykany, oryginalny materiał ilustracyjny, obszerny aparat informacyjny. Wszystko to bez wątpienia podnosi praktyczną wartość pracy.

Gienadij I. Marinko  
(Moskwa)

Tłumaczyła: Anna Grębecka

Jerzy Starnawski: *Zarys dziejów Katedry Języków i Literatur Słowiańskich w Uniwersytecie Fryburskim*. Rozprawy literackie. Komitet Nauk o Literaturze Polskiej PAN. Wrocław 1984 184 ss. + 1 nlb.

Potrzeba badań nad dziejami slawistycznych katedr w uczelniach Zachodniej Europy, ze szczególnym uwzględnieniem ich polonistycznego nurtu, staje się odczuwalna coraz powszechniej<sup>1</sup>. Dotychczas najlepiej jest znany rozwój slawistyki w Uniwersytecie Wrocławskim<sup>2</sup>. Natomiast jeżeli chodzi o inne wszechnice, wiadomości w tym zakresie są fragmentaryczne lub ogólnikowe. To też dobrze się stało, że Komitet Nauk o Literaturze Polskiej PAN wydał w serii Rozprawy Literackie publikację Jerzego Starnawskiego pt. „Zarys dziejów katedry języków i literatur słowiańskich w Uniwersytecie Fryburskim”.

Pozycja ta składa się z pięciu rozdziałów, dla których wyznacznikami stali się zasiadający kolejno na slawistycznej katedrze szkoły fryburskiej profesorowie: Józef Kallenbach (1889—1901), Stanisław Dobrzycki (1901—1920), Eduard Cros (1932—1944), Alfons Bronarski (1944—1963) i Harald Jaksche (1968—1978). W zakończeniu przedstawił Autor aktualną sytuację slawistyki w Alma Mater Friburgensis: dydaktyczny epizod Ireny Sławińskiej i Robina Kemballa oraz ugruntowaną i konsekwentną pracę Rolfa Friegutha. Do tekstu zostały załączone aneksy: recenzje prac doktorskich pióra J. Kallenbacha, S. Dobrzyckiego, E. Crosa, A. Bronarskiego oraz kilka listów.

Podstawę źródłową rozprawy Starnawskiego stanowiły: „Album Universitatis Friburgensis Helvetiorum”, spisy lekcji, rektorskie sprawozdania, wykazy studen-

<sup>1</sup> Por. R. Ergetowski: *Polonistyczne aspekty niemieckiej slawistyki do 1918 roku. Stan badań i dezyderaty*. „Zapiski Historyczne” 1984 z. 3 s. 109—123.

<sup>2</sup> B. W. Januszewski, W. Cybulski: *Działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa*. Wrocław 1974; S. Sochacka; *Działalność slawistyczna W. Nehringa na tle epoki*. Opole 1980.